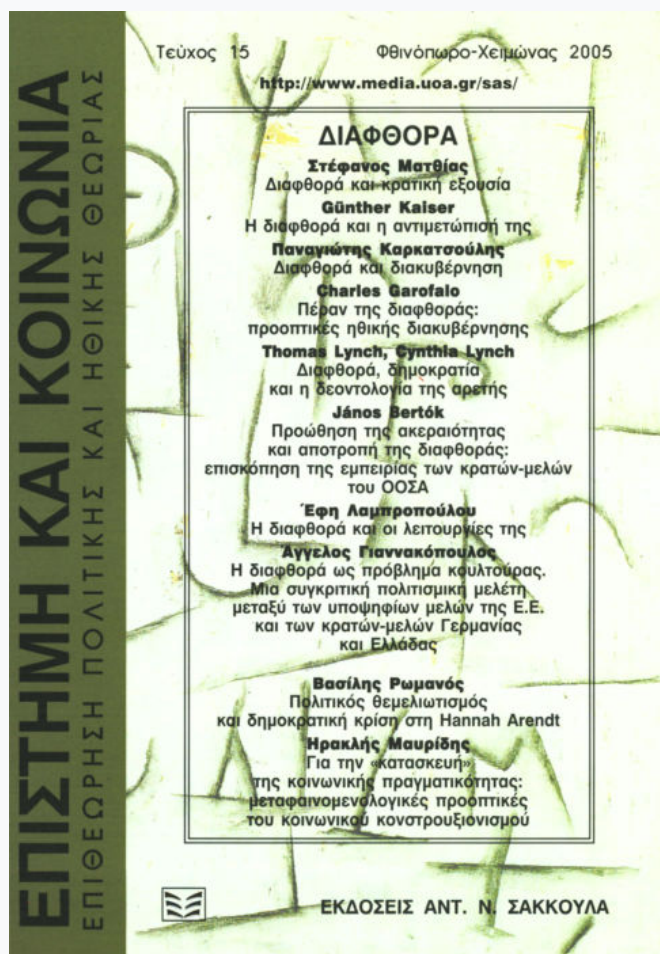

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 15 (2005)

Διαφθορά

Η διαφθορά ως πρόβλημα κουλτούρας: μια συγκριτική πολιτισμική μελέτη μεταξύ των υποψηφίων μελών της Ε.Ε. και των κρατών-μελών Γερμανίας και Ελλάδας

Άγγελος Γιαννακόπουλος

doi: [10.12681/sas.597](https://doi.org/10.12681/sas.597)

Copyright © 2015, Άγγελος Γιαννακόπουλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γιαννακόπουλος Ά. (2015). Η διαφθορά ως πρόβλημα κουλτούρας: μια συγκριτική πολιτισμική μελέτη μεταξύ των υποψηφίων μελών της Ε.Ε. και των κρατών-μελών Γερμανίας και Ελλάδας. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 15, 147–163. <https://doi.org/10.12681/sas.597>

Η διαφθορά ως πρόβλημα κουλτούρας. Μια συγκριτική πολιτισμική μελέτη μεταξύ των υποψήφιων μελών της Ε.Ε. και των κρατών-μελών Γερμανίας και Ελλάδας*

Άγγελος Γιαννακόπουλος**

Το ερευνητικό πρόγραμμα το οποίο παρουσιάζεται εδώ έχει στόχο την ανάπτυξη μέσων για να βελτιστοποιηθεί η πρόσληψη της διαφθοράς στην Ε.Ε. Η επιτακτικότητα αυτού του προγράμματος προκύπτει από το γεγονός ότι η

* Ερευνητικό πρόγραμμα που εγκαινίασε ο γράφων, ο οποίος μετέχει και στη διαχείρισή του. Το πρόγραμμα αξιολογήθηκε επιτυχώς στο 6ο Πρόγραμμα Πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Το Πανεπιστήμιο της Konstanz διαπραγματεύεται με την Επιτροπή την τελική μορφή σύμβασης έρευνας για την περίοδο 01/2006 έως 12/2008. Στο πρόγραμμα μετέχουν: 1) το Πανεπιστήμιο της Konstanz, Γερμανία: Καθηγητές Hans-Georg Soeffner, Dirk Tänzler και Άγγελος Γιαννακόπουλος· 2) Πανεπιστήμιο του Tübingen: Καθηγητής Κωνσταντίνος Μάρας· 3) Κέντρο Ελεύθερων Στρατηγικών, Βουλγαρία: Dr. Daniel Smilov, Rashko Dorosiev, M.A.· 4) Ερευνητικό Ινστιτούτο για την Ποιότητα της Ζωής (Ρουμανική Ακαδημία), Ρουμανία: Καθηγητής Ioan Marginean και Iuliana Precupetu, M.A.· 5) Πανεπιστήμιο Galatasaray, Τουρκία: Καθηγητής Ahmet Insel, Zeynep Sarlak, M. A., Esat Bozyigit, M.A., Serdar Semen, M.A. 6) Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Πάντειο Πανεπιστήμιο, Ελλάδα: Καθηγητής Παναγιώτης Καρκατσούλης και Καθηγήτρια Έφη Λαμπροπούλου. Μια επιπλέον συμμετοχή αφορά το Πρόγραμμα Σπουδών Νοτιοανατολικής Ευρώπης του Κολεγίου St. Antony του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, προκειμένου να προστεθεί στο σχέδιο του προγράμματος και η Μ. Βρετανία.

** Καθηγητής Ιστορίας και Κοινωνιολογίας, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο της Konstanz.

διαφθορά μπορεί ενδεχομένως να καθυστερήσει σημαντικά τη διαδικασία διεύρυνσης και ολοκλήρωσης της κοινότητας, ακόμη και να απειλήσει τον ίδιο τον πυρήνα της έννοιας της κοινωνικής ειρήνης. Οι πολιτικές πρόληψης που έχουν αναπτυχθεί από την Ε.Ε. και έχουν εφαρμοστεί μέχρι τώρα σε διάφορα κράτη-μέλη χαρακτηρίζονται γενικώς από νομοθετικά, διοικητικά και αστυνομικά μέτρα. Αυτά βασίζονται σε έναν ορισμό για την πρόληψη της διαφθοράς που αναπτύχθηκε σε πολιτικούς και διοικητικούς θεσμούς και γι' αυτό η εφαρμογή τους στηρίζεται σε μια από 'πάνω προς τα κάτω' διαδικασία. Το ερευνητικό πρόγραμμα δεν σκοπεύει να διενεργήσει έρευνα για τη φύση της διαφθοράς 'ως τέτοιας', αλλά μάλλον εξετάζει τις αντιλήψεις για τη διαφθορά των πολιτικών και διοικητικών υπεύθυνων για τη λήψη αποφάσεων, σε συγκεκριμένες περιοχές και κοινότητες· τις αντιλήψεις περί διαφθοράς των δρώντων παραγόντων οι οποίοι αντιπροσωπεύουν ποικίλους θεσμούς και αρχές και, πάνω απ' όλα, των πολιτών και των μέσων μαζικής ενημέρωσης στις ευρωπαϊκές κοινωνίες. Ξεκινά από την υπόθεση ότι οι σημαντικά διαφοροποιημένες αντιλήψεις για τη διαφθορά, όπως έχουν καθοριστεί από τις 'πολιτισμικές προδιαθέσεις' κάθε περίπτωσης, επηρεάζουν σημαντικά την αντίστοιχη επίγνωση του προβλήματος σε κάθε χώρα και, κατά συνέπεια, την επιτυχία οιασδήποτε προληπτικών μέτρων. Για τον λόγο αυτόν το πρόγραμμα ερευνά τη 'συνάρθρωση' μεταξύ των θεσμοποιημένων πολιτικών πρόληψης και του πώς αυτές γίνονται αντιληπτές στην καθημερινή πρακτική, καθώς επίσης και το πώς χειρίζονται, ως αποτέλεσμα αυτού, το θέμα της διαφθοράς οι υποψήφιοι προς ένταξη χώρες και τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. Σε ένα τελικό στάδιο το ερευνητικό πρόγραμμα σκοπεύει να κάνει συγκεκριμένες υποδείξεις για την αναπροσαρμογή αυτής της 'συνάρθρωσης' και να ερευνήσει ποιος είναι ο ρόλος που παίζουν τα ΜΜΕ σε αυτή τη διαδικασία σε κάθε χώρα.

Αναλυτικοί στόχοι του ερευνητικού προγράμματος

Ο στόχος αυτού του κοινωνιολογικού ερευνητικού προγράμματος είναι να εμβαθύνει τη γνώση του φαινομένου της διαφθοράς στις χώρες που προσδιορίστηκαν παραπάνω. Για να το επιτύχει αυτό θα ακολουθήσει μια δίκρανη γραμμή έρευνας:

- Οι στόχοι του προγράμματος είναι τόσο οι προϋποθέσεις σε επίπεδο βασικών παραδοχών των 'έμπειρων συστημάτων' [expert systems] όσο και οι κοινωνικο-πολιτισμικές συνθήκες υπό τις οποίες τα συστήματα αυτά

τίθενται σε ισχύ. Η πρώτη και η δεύτερη εμπειρική φάση του προγράμματος εστιάζουν στην ανακατασκευή των πολιτιστικών προτύπων στα οποία εδράζονται οι αντιλήψεις περί διαφθοράς των θεσμικών παραγόντων (πολιτικών, δικαστικών και αστυνομικών δυνάμεων), των μηχανισμών πολλαπλασιασμού και διάδοσης (μέσα μαζικής ενημέρωσης κ.λπ.) καθώς επίσης και εκείνων των ομάδων στις οποίες στοχεύουν τα προληπτικά μέτρα στις υπό μελέτη χώρες.

- Τα 'έμπειρα συστήματα' θα αξιολογηθούν κατά τη διάρκεια της πρώτης εμπειρικής φάσης του προγράμματος μέσω μιας κοινωνιολογικής ανάλυσης κειμένων. Στη δεύτερη εμπειρική φάση θα διεξαχθούν συνεντεύξεις με άτομα ενεργά σε θεσμούς και στην κοινωνία πολιτών –συμπεριλαμβανομένων και εκπροσώπων των ΜΜΕ– τα οποία καταβάλλουν προσπάθειες για τον περιορισμό της διαφθοράς. Μέσω της ανάλυσης των δεδομένων που θα συγκεντρωθούν κατ' αυτόν τον τρόπο, θα ανακατασκευασθούν οι κοινοί ορισμοί για τη διαφθορά που ισχύουν στις αντίστοιχες χώρες.
- Στην τρίτη εμπειρική φάση, θα αναπτυχθούν στρατηγικές 'από κάτω προς τα πάνω' για την πρόληψη της διαφθοράς, οι οποίες θα βασιστούν στα εμπειρικά ευρήματα των δύο πρώτων φάσεων. Οι στρατηγικές αυτές θα χρησιμοποιηθούν συμπληρωματικά στα υπάρχοντα 'έμπειρα συστήματα' –τα οποία, επί του παρόντος, περιορίζονται σε μια 'από πάνω προς τα κάτω' προσέγγιση– για να βελτιώσουν την αποτελεσματικότητά τους. Οι υπάρχουσες πολιτικές και διαδικασίες πρόληψης εντός της δεδομένης κοινωνίας ('έμπειρα συστήματα') θα υποβληθούν σε συστηματική ανάλυση των ισχυρών και των αδύνατων σημείων τους.
- Με βάση τα ευρήματα των τριών φάσεων θα περιγραφούν τα σημεία εκκίνησης για την αναθεώρηση των υπάρχοντων 'έμπειρων συστημάτων'. Στην καταληκτική φάση του ερευνητικού προγράμματος αυτά θα συζητηθούν με εκείνους που διαμορφώνουν τις πολιτικές, στο πλαίσιο ενός διαδραστικού εργαστηρίου μεταξύ ακαδημαϊκών και ειδικών, και τα συμπεράσματα θα εφαρμοστούν στον σχεδιασμό νέων πολιτικών πρόληψης.
- Οι *κοινοί ορισμοί για τη διαφθορά* οι οποίοι θα έχουν ανακατασκευασθεί στις τρεις πρώτες φάσεις, θα κοινοποιηθούν στους ενδιαφερόμενους, φέρνοντας σε επαφή αυτούς που συνεργάζονται στο ερευνητικό πρόγραμμα με εκείνους που λαμβάνουν πρωτοβουλίες κατά της διαφθοράς στη δημόσια σφαίρα και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Με βάση τη συζήτηση γι' αυτό το συγκεκριμένο θέμα, το ερευνητικό πρόγραμμα θα υπο-

κινήσει την ανάπτυξη μιας κουλτούρας κοινωνίας πολιτών στις χώρες που συμμετέχουν σε αυτό.

- Επιπλέον, το πρόγραμμα προσπαθεί να δώσει έμφαση στον ρόλο των ΜΜΕ για την πρόληψη της διαφθοράς. Το πρόγραμμα ξεκινά με την υπόθεση ότι τα μέσα μαζικής ενημέρωσης παίζουν βασικό ρόλο στην ανάπτυξη πολιτικο-κοινωνικών δομών. Στις δημοκρατικές κοινωνίες τα μέσα αυτά λειτουργούν κυρίως ως διαβιβαστές κοινωνικής γνώσης στο κοινό. Πάνω σε αυτή τη βάση, οι ομάδες που παίρνουν μέρος στο πρόγραμμα από κάθε χώρα, θα διερευνήσουν την ειδική φύση και έκταση της κάλυψης της διαφθοράς από τα ΜΜΕ, για να εξακριβώσουν κατά πόσο το κοινό είναι πληροφορημένο και κάτω από ποιες συνθήκες επιτυγχάνεται αυτή η πληροφόρηση. Με αυτόν τον τρόπο, το πρόγραμμα σκοπεύει να εγκαινιάσει έναν δημόσιο διάλογο για τη διαφθορά και την πρόληψή της.

Λόγοι για τους οποίους τέθηκαν οι συγκεκριμένοι στόχοι

Ορισμοί της διαφθοράς

Πρώτον, οι κοινωνικές επιστήμες δεν έχουν ακόμη αναπτύξει έναν σαφή ορισμό του φαινομένου το οποίο περιγράφεται ως διαφθορά. Το έλλειμμα αυτό απεικονίζεται στην τελείως ασυστηματοποίητη διάκριση των Alemann και Kleinfeld (Alemann/Kleinfeld 1992, Benz/Alemann/Seibel 1992) μεταξύ της διαφθοράς ως α) έκφρασης κοινωνικής κατάθρευσης, β) αποκλίνουσας συμπεριφοράς, γ) λογικής ανταλλαγής, δ) συστήματος μετρούσιμων αντιλήψεων και ε) σκιάδους πολιτικής. Εάν συγκρίνουμε διάφορες κουλτούρες, ερχόμαστε αντιμέτωποι με διαφορετικές ‘κοινές’ στάσεις απέναντι στη διαφθορά. Η ακόλουθη μεθοδολογική διάκριση είναι σημαντική για τη μεθόδευση του προγράμματος: εξαιτίας των επαγγελματικών τους αρμοδιοτήτων, οι θεσμικοί δρώντες –π.χ. ειδικοί της πολιτικής και της διοίκησης– τείνουν να υποστηρίζουν τους επονομαζόμενους ‘από πάνω προς τα κάτω’ ορισμούς. Επιπροσθέτως υπάρχουν και ‘από κάτω προς τα πάνω’ ορισμοί για τη διαφθορά, οι οποίοι δεν είναι απαραίτητως συμβατοί με τους προηγούμενους και χρησιμοποιούνται συνήθως στην καθημερινή ζωή του πληθυσμού, καθώς επίσης και στις επίσημες συζητήσεις των ειδικών.

Η σχέση μεταξύ κοινότητας και διαφθοράς

Η κοινωνιολογική προσέγγιση του ερευνητικού προγράμματος ερεϊδεται στην υπόθεση ότι τα κοινωνικά 'γεγονότα' αντιπροσωπεύουν λύσεις σε κοινωνικά προβλήματα, με άλλα λόγια είναι κοινωνικές κατασκευές (Berger/Luckmann 1989). Και η διαφθορά επίσης, από την κοινωνιολογική οπτική, αντιπροσωπεύει μια λύση σε ένα κοινωνικό πρόβλημα, ανεξάρτητα από το πώς αξιολογείται η επίδραση που ενδεχομένως έχει στα ήθη και την αποτελεσματικότητα της κοινωνίας, καθώς επίσης και σε πολλούς άλλους τομείς. Συνεπώς, η αποστολή μας είναι να προσδιορίσουμε τι είναι αυτό που υποκινεί τους ανθρώπους να επιλέγουν μια διεφθαρμένη και παράνομη διαγωγή. Τα κίνητρα και οι αιτίες οι οποίες δρουν υποστηρικτικά προς μια διεφθαρμένη διαγωγή έχουν τις ρίζες τους τόσο στις σύγχρονες συνθήκες όσο και σε μακράς διάρκειας κοινωνικο-πολιτισμικές αντιλήψεις. Και οι δύο αυτοί παράγοντες θα αποτυπωθούν μέσω της κοινωνιολογικής ανάλυσης. Οι κοινωνικές συνθήκες δεν καθορίζονται απαραίτητως με αντικειμενικό τρόπο, αλλά αντιθέτως σχηματοποιούνται μέσα από υποκειμενικούς ορισμούς της κατάστασης οι οποίοι μεταδίδονται πολιτισμικά και γι' αυτό διαφέρουν όχι μόνο από κοινωνία σε κοινωνία αλλά, επίσης, από το ένα κοινωνικό περιβάλλον στο άλλο.

Η κοινότητα μιας κοινωνίας εφοδιάζει τα μέλη της με ένα σώμα γνώσης εντός του οποίου διασώζονται τυποποιημένοι ορισμοί για κοινές καταστάσεις και τρόποι κατάλληλοι ώστε να βρεθούν λύσεις σε αυτές σε κάθε περίπτωση (Soeffner 1989). Αυτή η γνώση προσανατολισμού, συμπεκνωμένη ως κοινότητα κοινή σε όλα τα μέλη της κοινωνίας, βρίσκεται στη βάση των αντιληπτικών προτύπων των δρώντων και εκφράζεται μέσω αυτών. Ο ανεπιφύλακτος τρόπος με τον οποίο τα μέλη μιας δεδομένης κοινωνίας χρησιμοποιούν το απόθεμα της πολιτισμικής τους γνώσης, αντιπροσωπεύει σε σημαντικό βαθμό την κεντρική εγγύηση σταθερότητας στη συγκεκριμένη κοινωνία (Knoblauch/Raab/Schnettler 2002). Αυτά τα πολιτισμικά δεδομένα κοινής λογικής βρίσκονται σε κρίση σε ιστορικές συνθήκες κοινωνικής αλλαγής, όπως αυτή η οποία συμβαίνει τώρα στις χώρες της νοτιοανατολικής Ευρώπης ως μέρος της μετά-σοσιαλιστικής διαδικασίας μετασχηματισμού και της ένταξής τους στην Ε.Ε. -η οποία αντιπροσωπεύει το ισοδύναμο μιας διαδικασίας εκσυγχρονισμού. Η κοινωνία αντιμετωπίζει τις νέες ιδέες ως διαταραχές, οι οποίες επιβάλλονται εξωτερικά από την επερχόμενη τάξη, και αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αντιμετωπίζονται όσοι δρουν σύμφωνα με αυτές τις νέες ιδέες ως ανοίξεις και αλλότριες δυνάμεις (Tänzler 1999, Čopić 2004,

Šnob-Dokić 2004). Για να υπερασπιστούν τον εαυτό τους απέναντι στην εμπειρία αλλοτρίωσης την οποία επιφέρει η διαδικασία εκσυγχρονισμού, τα μέλη της κοινωνίας διατηρούν τις παλαιότερες αντιλήψεις περί τάξης οι οποίες τους υπόσχονται οικειότητα και ασφάλεια. Αυτή η φαινομενικά παθητική απροθυμία να εγκαταλείψουν την προηγούμενη τάξη, η οποία ονομάζεται 'πολιτισμική υστέρηση' στις διαδικασίες της κοινωνικής αλλαγής, εμπεριέχει στην ουσία μια ενεργητική συνιστώσα. Ο επίμονος δογματισμός και η αντίσταση η οποία επιδεικνύεται απορρέει από το γεγονός ότι η ταυτότητα αυτών των ανθρώπων είναι μέρος του αποθέματος πολιτισμικής γνώσης η οποία προσδιορίζει την κοινωνική τους τάξη. Η συμπεριφορά τους δεν πρέπει να μας προκαλεί έκπληξη, καθώς με την παραίτησή τους από τις ιδέες αυτές, θα διακινδύνευαν την απώλεια της ταυτότητάς τους. Επιπλέον, αυτή η απώλεια του εγώ δεν απειλεί μόνο τη συμβολική και ηθική ταυτότητα ενός ατόμου –προκαλώντας έτσι τον κίνδυνο της απώλειας νοήματος – αλλά θέτει επίσης σε κίνδυνο την κοινωνική του/της ταυτότητα, η οποία, στο πλαίσιο του κοινωνικού καταμερισμού εργασίας, εφοδιάζει την ατομική ύπαρξη με μια σταθερή θεμελίωση.

Η σχέση μεταξύ θεσμών, κοινωνίας πολιτών και πολιτικών κατά της διαφθοράς

Η αρχή η οποία οδηγεί την Ευρωπαϊκή Ένωση είναι η νεωτερικότητα, π.χ. η ανάπτυξη και υλοποίηση ορθολογικών και κοινωνικά δίκαιων διαδικασιών σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής. Αυτή η καθοδηγητική αρχή εκφράζεται στους ευρωπαϊκούς θεσμούς του συντάγματος και της έννομης τάξης, στην ελεύθερη οικονομία της αγοράς και στο κράτος πρόνοιας. Τα οφέλη αυτών των επιτευγμάτων, δηλαδή η άνοδος της ευημερίας για τον πληθυσμό της Ε.Ε., η αύξηση των κοινωνικών ευκαιριών καθώς επίσης και η μείωση των κινδύνων που απειλούν την ζωή των ανθρώπων, είναι προφανή για τη μεγάλη πλειονότητα στις κοινωνίες των υποψήφιων κρατών. Για την ακρίβεια, αυτά είναι που κάνουν την ένταξη στην Ε.Ε. τόσο ελκυστική για τα κράτη που δεν είναι μέλη.

Αντιθέτως, οι πνευματικοί και πολιτισμικοί παράγοντες οι οποίοι αποτελούν την προϋπόθεση για να επιτύχει μια κοινωνία τη νεωτερικότητα, δεν είναι τόσο άμεσα προφανείς. Οι πληθυσμοί της Βόρειας και της Νότιας Ευρώπης τους έχουν εσωτερικεύσει μέσω μιας μακράς ιστορικής διαδικασίας. Οι εν δυνάμει νέοι πολίτες της Ε.Ε ζουν, σε έναν συγκεκριμένο βαθμό, σε κόσμους που δεν είναι συμβατοί με τις εν λόγω αρχές (Münch 1978).

Επιπλέον οι θεσμοί αντιπροσωπεύουν μόνο το αντικειμενικό πλαίσιο της

κοινωνικής δράσης, ενώ τα υποκειμενικά της κίνητρα αποτελούν τμήματα μιας οργανικής πολιτισμικής ενότητας. Η μεταφύτευση θεσμών οδηγεί εν μέρει σε μια ακρωτηριασμένη νεωτερικότητα η οποία είναι ξένη προς τον πληθυσμό μιας κοινωνίας. Αυτή η καινούργια νεωτερική θεσμική τάξη πρέπει να επικοινωνηθεί ως μέρος της κουλτούρας της καθημερινής ζωής των ανθρώπων. Μόνο τότε αυτοί οι θεσμοί θα μπορέσουν να ριζώσουν στο μυαλό και στη ζωή του πληθυσμού. Σε αντίθεση με τους θεσμούς οι οποίοι παρέχουν ευημερία και ασφάλεια, η κουλτούρα δεν είναι δυνατό να μεταφερθεί ούτε μπορεί να παραχθεί τεχνοκρατικά μέσω μιας 'από πάνω προς τα κάτω' διαδικασίας. Μπορεί μόνο να αυτοπαραχθεί σε μια μακρά διαδικασία κοινωνικής μάθησης.

Για τον λόγο αυτόν, το είδος της κοινωνικής μεταβολής το οποίο επιτυγχάνεται μέσω της μεταφοράς θεσμών μπορεί να επιτευχθεί υπό μια τεχνολογική ή τεχνοκρατική έννοια μέσω μιας 'από πάνω προς τα κάτω' διαδικασίας, ενώ η νεωτερικότητα δεν μπορεί να επιτευχθεί κατ' αυτόν τον τρόπο. Η νεωτερικότητα προκύπτει μέσω μιας *αυτόνομης διαδικασίας μάθησης* (Berger 1996). Οι πολιτικές και διοικητικές μετρήσεις προς αυτόν τον σκοπό πρέπει, επομένως, να συντονίσουν τις 'από πάνω προς τα κάτω' διαδικασίες με αυτές οι οποίες εμφορούνται από την 'από κάτω προς τα πάνω' λογική, αν θέλουμε οι πρώτες να είναι αποτελεσματικές. Οι θεσμοί και οι κώδικες επικοινωνίας πρέπει να αποκτήσουν μια 'εναρμονισμένη σχέση' για να μην σταθούν εμπόδιο οι μεν στους δε, αλλά να εξασφαλίσουν μια αντανάκλαστική αμοιβαία υποστήριξη.

Ο μετασχηματισμός μιας κοινωνίας μέσω μιας χρονικά προσδιορισμένης μεταφοράς θεσμών, ακολουθείται από μια μακρά διαδικασία εκσυγχρονισμού η οποία συνεπάγεται πολύ μεγαλύτερους κινδύνους και κατά την οποία, εντούτοις, οι κοινωνικοί δρώντες συνενώνονται ως ομάδα και δημιουργούν την κοινωνία πολιτών (Zapf 1990, Sterbf 1991). Η πραγματική διαδικασία εκσυγχρονισμού παρουσιάζεται στη δεύτερη φάση, π.χ. με την εσωτερίκευση του οικογενειακού, τις ουσιαστικές αντιλήψεις για την κοινωνία υπό το κρᾶτος δικαίου όπως η δικαιοσύνη, η ισότητα, η κοινωνική ευθύνη και αλληλεγγύη, οι οποίες διασφαλίζουν τη λειτουργία των σύγχρονων κοινωνιών. Αυτή η φάση είναι πολύ κρίσιμη για τη διαδικασία διεύρυνσης και ολοκλήρωσης της Ε.Ε. Η ανάδυση του πολιτικά ώριμου πολίτη μετατρέπει ταυτόχρονα την πολιτική δημόσια σφαίρα σε κάτι το οποίο υπερβαίνει τα επιμέρους δίκτυα κοινωνικών σχέσεων, υποβάλλοντάς τα στον πολιτικό κανόνα, δηλαδή υποβάλλοντάς τα στην κοινή βούληση. Μόνο αν αυτός ο εκ των υστέρων εκσυγ-

χρονισμός είναι επιτυχής μπορεί η κοινωνική αλλαγή να έχει μια ευκαρία διαρκούς βιωσιμότητας.

Κατά συνέπεια οι διαδικασίες κοινωνικής αλλαγής όπως η διεύρυνση και ολοκλήρωση της Ε.Ε., βρίσκονται αντιμέτωπες με μια διπλή δυσκολία: να αγκιστρωθούν στα υπάρχοντα αντιληπτικά πρότυπα τα οποία έχουν εδραιωθεί στη δημόσια συνείδηση, προσαρμόζοντάς τα ταυτοχρόνως ώστε να ανταποκρίνονται στα κριτήρια της ορθολογικότητας.

Μια κεντρική κατηγορία της ορθολογικότητας στις σύγχρονες κοινωνίες είναι η αρχή της δημόσιας σφαίρας και η διαφάνεια των διαδικασιών λήψης αποφάσεων στην πολιτική, οι οποίες διασφαλίζονται μέσω της ύπαρξης των επίσημων θεσμών.

Η δημόσια σφαίρα, ως θεμελιώδης αρχή στις σύγχρονες κοινωνίες πολιτών, είναι διαμετρικά αντίθετη στη διαφθορά. Η διαφθορά συμβαίνει πίσω από κλειστές πόρτες. Στη γκρίζα ζώνη μεταξύ του παραδοσιακού νεποτισμού ('σύστημα εκδουλεύσεων') και τις μορφές εγκληματικότητας για την απόκτηση επιρροής και ιδίου οφέλους (από τα 'δίκτυα των παλιόφιλων' μέχρι τις 'οργανώσεις του εγκλήματος'), οι αντιλήψεις των δρώντων δεν κάνουν διάκριση πλέον μεταξύ νόμιμου και παράνομου. Την ίδια στιγμή μειώνεται η εμπιστοσύνη στους θεσμούς.

Η εκτεταμένη διαφθορά που απαντάται στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες της νοτιοανατολικής Ευρώπης και στην Τουρκία είναι δυνατό να ερμηνευτεί ως αποτέλεσμα μιας διπλής κληρονομιάς, της παραδοσιακής προ-νεωτερικότητας και της σοσιαλιστικής αντι-νεωτερικότητας η οποία ακόμη διαμορφώνει τις συγκεκριμένες κοινωνίες. Αντιθέτως, συγκρίσιμες εξελίξεις στις χώρες της κεντρικής περιοχής της Ευρώπης με 'δυτικές' παραδόσεις είναι πιθανότατα το αποτέλεσμα μετανεωτερικών διαδικασιών απομείωσης της διαφθοροποίησης (Beck 2004). Η ενδυνάμωση των θεσμών από μόνη της δεν μπορεί να εγγυηθεί κάποια βιώσιμη αλλαγή αν οι δομές της κοινωνίας πολιτών δεν αναπτυχθούν σε μια παράλληλη διαδικασία.

Ειδική γνώση και μέτρα κατά της διαφθοράς

Οι εμπειρογνώμονες δρουν εντός νομικών και διοικητικών πλαισίων τα οποία δημιουργούν μια συγκεκριμένη, αν και περιορισμένη, οπτική του ζητήματος (Illich 1979). Παρόλα αυτά, με βάση την προσωπική τους εμπειρία, αυτοί οι ειδικοί και εμπειρογνώμονες κατέχουν γνώση η οποία δεν είναι δυνατό να εναρμονιστεί με αυτό το επίσημο πλαίσιο. Το πρόγραμμα σκοπεύει να συλλέξει και να δομήσει αυτή την προσωπική γνώση για να συμπλη-

ρώσει την επίσημη εμπειρία στην πρόληψη της διαφθοράς και να την εφαρμόσει με σκοπό τη βελτιστοποίηση των σχετικών μέτρων.

Επιπλέον της συμβολής αυτής της επιπρόσθετης ειδικής γνώσης, η μελέτη έχει σχεδιαστεί ώστε να συλλέξει και να επικοινωνήσει και την κοινή γνώση των μη ειδικών στο θέμα της διαφθοράς. Στο τμήμα του προγράμματος που έχει σχεδιαστεί για την παραγωγή προτάσεων πολιτικής, σκοπεύουμε να καταστήσουμε αυτή την ‘από κάτω προς τα πάνω’ οπτική (την κοινωνική προδιάθεση των απλών ανθρώπων) καρποφόρα, για τη δημιουργία επιπρόσθετης ειδικευσης και την προετοιμασία πολιτικών πρόληψης. Ο τελικός στόχος αυτής της διαδικασίας είναι να ρυθμιστεί η επικοινωνία μεταξύ των ειδικών και των απλών ανθρώπων μέσω της ανάπτυξης μιας κοινής εννοολόγησης.

Οι ειδικοί θα πρέπει να γνωρίζουν ότι οι μετρήσεις των δικαστηρίων, της διοίκησης και της αστυνομίας επηρεάζουν τις πεποιθήσεις των καθημερινών ανθρώπων μόνο σε περιορισμένη έκταση και η επιρροή αυτή λαμβάνει αντίθετη μορφή από αυτή που αρχικά επιδιωκόταν. Αυτό οφείλεται στις διαφορές μεταξύ αντιλήψεων και ενδιαφερόντων στον τρόπο δράσης των ειδικών και των μη ειδικών.

Από τη σκοπιά των ειδικών η διαφθορά δεν είναι τίποτε άλλο από μια απόκλιση, μια εγκληματική συμπεριφορά η οποία δεν έχει κοινό σημείο επαφής με τις θεσμικές αξίες, και για τον λόγο αυτόν πρέπει να καταπολεμηθεί. Αντιθέτως, στην καθημερινή ζωή του μέσου ανθρώπου η διαφθορά μπορεί να αποτελεί μέρος της κοινωνικής τάξης που διασφαλίζει την ύπαρξή του, και να εμφανίζεται έτσι ως μια εκ των πραγμάτων ‘κανονικότητα’. Υπ’ αυτές τις συνθήκες η διαφθορά θα μπορούσε να μην θεωρηθεί καν εγκληματική. Εναλλακτικά, θα μπορούσε να αντιμετωπισθεί από το ευρύ κοινό ως ένα ευρύτατα διαδεδομένο και κοινωνικά ανεκτό επουσιώδες πταίσμα.

Στην καθημερινή ζωή μιας κοινωνίας, η διαφθορά εμπλέκεται στα υπαρκτά ενδιαφέροντα των ανθρώπων τόσο όσο η συνείδηση του δράστη αντιστέκεται και στις ορθολογικές αιτιάσεις αλλά και στη θεσμική επιβολή ποινης για τη διαφθορά. Οι δράστες θα παραιτηθούν από ένα παράνομο σύστημα κινήτρων μόνο αν αυτό αντικατασταθεί από ένα νόμιμο σύστημα επιβραβεύσεων το οποίο θα εγγυάται περισσότερα πλεονεκτήματα και, το πιο σπουδαίο, ασφάλεια.

Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και τα μέτρα κατά της διαφθοράς

Τα ΜΜΕ αντιπροσωπεύουν, μαζί με τους κρατικούς θεσμούς και την

κοινωνία πολιτών, μια πρόσθετη σημαντική ομάδα δρώντων στη μάχη κατά της διαφθοράς. Το πρόγραμμα επιχειρεί να υποστηρίξει τη συστηματική ενσωμάτωσή τους στα μέτρα πρόληψης και τις πολιτικές του κρατών και της κοινωνίας πολιτών.

Στις σύγχρονες κοινωνίες, οι πολιτισμικές ιδέες και αρχές διαδίδονται γενικώς δια των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Για τον λόγο αυτόν, το πώς αντιλαμβάνεται η κοινωνία τη διαφθορά και το κατά πόσο αυτή μπορεί να προληφθεί εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο απεικονίζεται στα ΜΜΕ. Επιπλέον, στις σύγχρονες κοινωνίες, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης απαρτίζουν τη *δημόσια σφαίρα*, συμβάλλοντας έτσι στην *ικανότητα της κοινωνίας να αστυνομεύσει τον εαυτό της* (Peters 2003). Με αυτά τα δεδομένα, το πρόγραμμα διερευνά: α) τον τρόπο και την έκταση με την οποία η διαφθορά παρουσιάζεται στα ΜΜΕ και β) τη λειτουργία τους στις χώρες που συμμετέχουν στο πρόγραμμα για τη δημιουργία μιας δημόσιας σφαίρας στην πολιτική και την κοινωνία πολιτών και τη συνεισφορά τους στην αντίστοιχη ικανότητα της κοινωνίας να αστυνομεύσει τον εαυτό της.

Πέραν αυτού, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης λειτουργούν ως η εγγύηση για τη δημοκρατική αρχή της διαφάνειας. Κατά συνέπεια, έχουν έναν ουσιαστικό ρόλο ως προς το πώς καθορίζεται ο τρόπος με τον οποίο γίνεται αντιληπτή η διαφθορά. Η διαφθορά συμβαίνει πίσω από κλειστές πόρτες ('η σκιώδης οικονομία') και, κατά συνέπεια, έρχεται σε αντιδιαστολή με τη θεμελιώδη αρχή ότι οι αποφάσεις και οι συναλλαγές πρέπει να είναι 'ορατές' ώστε να διασφαλίζεται ότι οι κρατικοί θεσμοί απολαμβάνουν τη συναινετική δημόσια νομιμοποίηση η οποία απαιτείται εντός της δημοκρατικής τάξης (Stapenhurst 2000).

Η δημόσια σφαίρα, όπως συγκροτείται δια των ΜΜΕ, είναι μαζί με το νομικό σύστημα και τη δίωξη του εγκλήματος, ο τρόπος αυτοαστυνόμησης της κοινωνίας πολιτών και το πιο αποτελεσματικό μέσο πρόληψης ενδεχόμενης διεφθαρμένης συμπεριφοράς, και ως εκ τούτου αντιμάχεται τη διαφθορά ως ένα 'σκιώδες φαινόμενο'. Η ικανότητα της κοινωνίας πολιτών να ελέγξει την εφαρμογή των θεμελιωδών αρχών οι οποίες πρέπει να διέπουν τη δημόσια δράση, δεν επιδρά εκ των υστέρων, αλλά επιβάλλει κυρώσεις και προλαμβάνει ενδεχόμενες διεφθαρμένες συμπεριφορές ενόσω αυτές ακόμη διαμορφώνονται σε εκείνα τα πεδία της κοινωνίας στα οποία τα κρατικά όργανα δεν έχουν πρόσβαση. Όσο μεγαλύτερη είναι η δημόσια σφαίρα μιας κοινωνίας, π.χ. το επίπεδο γνώσης που έχει η κοινωνία πολιτών για το συγκεκριμένο θέμα, τόσο θα μειώνεται η κλίση προς διεφθαρμένες πρακτικές.

Χώρες οι οποίες υπόκεινται σε ανάλυση

Το πρόγραμμα ερευνά τις απόψεις οι οποίες παρουσιάστηκαν παραπάνω μέσω μιας διεθνούς σύγκρισης η οποία εμπεριέχει τις κοινωνίες σε μετάβαση της νοτιοανατολικής Ευρώπης, την Τουρκία και τα 'νεωτερικά' δυτικά συστήματα, τα οποία αντιπροσωπεύονται από τη Γερμανία και την Ελλάδα. Η πρωταρχική εστίαση της έρευνας είναι οι υποψήφιες προς ένταξη στην Ε.Ε. χώρες. Το φαινόμενο της διαφθοράς σε αυτές αντιπροσωπεύει μια πραγματική απειλή στις προσπάθειές τους να προσαρμόσουν τα πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά τους συστήματα στα ευρωπαϊκά πρότυπα. Η Γερμανία και η Ελλάδα, οι οποίες είναι κράτη-μέλη, περιλαμβάνονται στη μελέτη ως μέτρο σύγκρισης. Η Γερμανία επιλέχθηκε γιατί είναι γνωστή για την ιστορικά μακρά παράδοση ορθολογικής γραφειοκρατίας και νομικών δομών, αλλά έχει επίσης, τα τελευταία χρόνια, βρεθεί αντιμέτωπη με έναν αριθμό περιπτώσεων διαφθοράς σε διαφορετικούς τομείς της κοινωνίας. Κατά κάποιον τρόπο, αντιπροσωπεύει τη θεσμική αντίστιξη στις μετα-σοσιαλιστικές χώρες με τις αυταρχικές παραδόσεις και, συνεπώς, τις λιγότερο ορθολογικές διοικητικές πρακτικές και νομικές παραδόσεις, οι οποίες εξακολουθούν να υποφέρουν από την πολιτισμική κληρονομιά του πρόσφατου παρελθόντος τους. Εντούτοις, και στη Γερμανία, εξακολουθούν να βλέπουν το φως της δημοσιότητας περιπτώσεις διαφθοράς με εμφανώς αυξανόμενη συχνότητα (Dolata/Schilling 2004, Leyendecker 2004). Ο γερμανικός 'τομέας διαφθοράς' εξακολουθεί να εξαπλώνεται (Bannenberg/Schaupensteiner 2004). Συμφωνίες συμβούλων, εκθέσεις ιδιωτών ειδημόνων, προμήθειες και ανταλλαγή αμοιβαίων 'έξυπηρετήσεων' είναι μερικές από τις μορφές διαφθοράς οι οποίες καταγράφονται συχνότερα σε αυτή τη χώρα. Η Ελλάδα, η οποία είναι μέλος της Ε.Ε. για περισσότερο από είκοσι χρόνια, μπορεί σε έναν βαθμό να θεωρηθεί ότι μοιράζεται τις ασυνεχείς πολιτικές και κοινωνικο-πολιτισμικές παραδόσεις της Ανατολικής Ευρώπης, αν και αυτό συμβαίνει επί τη βάσει μιας διαφορετικής ιστορικής εμπειρίας (Diamandouros 2000). Το έντονο χαρακτηριστικό του πολιτικού συστήματος της χώρας στο παρελθόν ήταν η ύπαρξη πελατειακών πολιτικών δικτύων τα οποία υπάρχουν ακόμη και σήμερα. Η ύπαρξη των δικτύων αυτών μαρτυρεί την κάθετη δομή της πολιτικής οργάνωσης και την εσκεμμένη προσπάθεια των πολιτικών ελίτ να διατηρήσουν τους πολίτες σε μια κατάσταση πολιτικής ανωριμότητας. Πάνω απ' όλα αναδεικνύουν το κύριο πρόβλημα που αντιμετωπίζει η ανάπτυξη μιας ενεργού κοινωνίας πολιτών στην Ελλάδα η οποία θα μπορούσε να παραιτείται στην καταπολέμηση της διαφθοράς: την ελλιπή, ανεπαρκή ταύτιση των

πολιτών με τους κανόνες της ίδιας της κοινωνικής τους ολοκλήρωσης (Giannakopoulos 2005). Έτσι, δεν αποτελεί έκπληξη ότι στο κοινωνικο-πολιτικό πλαίσιο αναφοράς η διαφθορά αποτελεί τμήμα της καθημερινής πραγματικής. Αν και η κατάσταση έχει βελτιωθεί τα τελευταία χρόνια, κυρίως λόγω των διαδικασιών της Ε.Ε., η διαφθορά εξακολουθεί εντούτοις να αντιπροσωπεύει ένα σοβαρό πρόβλημα στην Ελλάδα.

Δυνητικές επιπτώσεις του ερευνητικού προγράμματος

Εφόσον ο πρωταρχικός του στόχος είναι η ανάλυση των αντιληπτικών προτύπων τα οποία καθορίζουν τις κοινές στάσεις απέναντι στη διαφθορά, το πρόγραμμα μπορεί να παρέχει επίκαιρη πληροφορία η οποία μπορεί να χρησιμοποιηθεί άμεσα για τη βελτίωση των υπαρχουσών εθνικών και διεθνών πολιτικών κατά της διαφθοράς. Άπαξ και προσδιοριστούν τα μοντέλα αντίληψης που αφορούν τη διαφθορά, μπορούν να εισρεύσουν αμέσως σε εκείνες τις πλευρές των πολιτικών για την πρόληψη της διαφθοράς που αποσκοπούν στη μετατροπή της δημόσιας νοοτροπίας σε σύνομη συμπεριφορά μέσω της προώθησης διαδικασιών μάθησης. Ενόψει των ριζικών αλλαγών οι οποίες συμβαίνουν στη νοτιοανατολική Ευρώπη στη σχέση μεταξύ κράτους, αγοράς και κοινωνίας, η ενημέρωση και η γνώση μας για τις κοινωνικές αντιλήψεις σχετικά με τις διεφθαρμένες πρακτικές αποκτά μεγάλη σημασία. Εάν κατέχουμε αυτή την ενημέρωση και γνώση, θα μπορούμε να αυξήσουμε την αποτελεσματικότητα των νομοθετικών και δικαστικών δράσεων ενάντια στη διαφθορά.

Οι χειροπιαστές συνέπειες των ευρημάτων του προγράμματος μπορούν να αξιολογηθούν αποτελεσματικά κατά τον βαθμό που αποκαλύπτουν ορισμένες δυσλειτουργίες, οι οποίες όχι μόνο έχουν σαν αποτέλεσμα την αδιαφάνεια κατά τη λήψη των αποφάσεων, αλλά επίσης οδηγούν σε αναπτυξιακά αδιέξοδα και κοινωνική και πολιτική αστάθεια. Αυτό, με τη σειρά του, έχει ευθεία συνέπεια στις πιθανότητες των ευρωπαϊκών χωρών να επιτύχουν την ολοκλήρωση, διότι το οικονομικό χάσμα ή η πολιτισμική υστέρηση που απορρέουν από συμπεριφορές αποκλίνουσες από τα νόμιμα πρότυπα, βρίσκονται σε έντονη αντίθεση με τις προσπάθειες της Ε.Ε. να εγκαθιδρύσει μια ενοποιημένη οικονομική, νομισματική και εμπορική σφαίρα.

Αν εξεταστούν προσεκτικά, οι αντιλήψεις για τη διαφθορά κατέχουν μια κεντρική θέση στο πλαίσιο του αξιακού συστήματος μιας δεδομένης κοινωνίας, γιατί επηρεάζουν οικονομικές, πολιτικές, κοινωνικές και ηθικές συμπε-

ριφορές. Για τον λόγο αυτόν, μέσω της ανάπτυξης της γνώσης μας για τις αλληλεξαρτήσεις μεταξύ των αντιλήψεων για τη διαφθορά, των κοινωνικών αξιών και της οικονομικής και πολιτικής συμπεριφοράς, το πρόγραμμα μπορεί να συνεισφέρει σε διάφορα επίπεδα στην αύξηση της αποτελεσματικότητας των μέτρων κατά της διαφθοράς:

- σε σχέση με τις πολιτικές της Ε.Ε. για την ολοκλήρωση και την εναρμόνιση, τα ευρήματα του προγράμματος μπορούν να δείξουν σε ποια έκταση οι πολίτες μιας χώρας αντιλαμβάνονται τις ευρωπαϊκές προσπάθειες να εγκαθιδρυθεί το νομικό πλαίσιο του κοινοτικού κεκτημένου ως μια μεταρρύθμιση επιβαλλόμενη εκ των άνω, η οποία μερικώς μόνο παρέχει εγγυήσεις συμμόρφωσης, ή αν τις θεωρούν μια ουσιαστική βελτίωση που θα βοηθήσει, για παράδειγμα, να διαμορφωθούν και να ενισχυθούν στάσεις οι οποίες μακροπρόθεσμα θα οδηγήσουν την υποψήφια χώρα προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Εάν αποδειχθεί ότι το νομικό και διοικητικό πλαίσιο του κοινοτικού κεκτημένου δεν είναι ακόμη αποτελεσματικό στη δημιουργία τέτοιων κοινωνικών προδιαθέσεων, οι οποίες θα χαλιναγωγήσουν την εξάπλωση των τάσεων προς διαφθορά, το πρόγραμμα θα συμπληρώσει τα ερευνητικά του ευρήματα με προτάσεις σχετικά με το ποια πρόσθετα μέτρα μπορούν να αναληφθούν για να συμπληρώσουν τις υπάρχουσες πολιτικές ολοκλήρωσης μέσω της σύγκλισης των κοινωνικο-πολιτισμικών πλαισίων αναφοράς. Σε αυτή τη βάση, είναι δυνατό να συναχθούν από τα ερευνητικά ευρήματα μακροπρόθεσμες προοπτικές, οι οποίες θα αφορούν πιθανές ευρωπαϊκές στρατηγικές προς μια αποτελεσματική εκστρατεία κατά της διαφθοράς για την καταπολέμηση ισχυρά θεμελιωμένων συμπεριφορών και κατεστημένων συμφερόντων·
- αντιστρόφως, τα εμπειρικά θεμελιωμένα συμπεράσματα σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο η διαφθορά γίνεται κοινωνικά αντιληπτή και αξιολογείται, μπορούν να ενσωματωθούν άμεσα στις εθνικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Θέτοντας αυτά τα συμπεράσματα σε συζήτηση με ειδικούς από την Ε.Ε., μη κυβερνητικές οργανώσεις και εθνικές αρχές οι οποίες ασχολούνται με τη διαφθορά, αυξάνεται η ενδεχόμενη επίδραση της γνώσης των ειδικών για τη διαφθορά με δύο τρόπους: από τη μια συμβάλλει στην απόκτηση μιας βαθιάς ανακεφαλαιωτικής επίγνωσης των συγκεκριμένων ελλείψεων της τρέχουσας διαχείρισης της καταπολέμησης της διαφθοράς, δεδομένου ότι πλευρές της αντίληψης της διαφθοράς οι οποίες δεν επηρεάζονται ή και ανθίστανται ακόμη στα διοικητικά μέτρα, ίσως δεν είχαν ληφθεί ως τώρα επαρκώς υπόψη· από την άλλη, θεμελιώνει την

προοπτική μιας μακροπρόθεσμης δράσης, καθώς υλοποιεί υπάρχουσες πολιτικές με ρυθμιστικές στρατηγικές οι οποίες ενσωματώνουν τα συγκεκριμένα πλαίσια αναφοράς των αντιλήψεων για τη διαφθορά σε κάθε μία χώρα.

Η διεθνής μας έρευνα για τις αντιλήψεις σχετικά με τη διαφθορά, και οι πόροι που διατίθενται σε αυτή, διασφαλίζουν την εμβάθυνση, την επέκταση και την ενδυνάμωση μιας ευρωπαϊκής περιοχής έρευνας, απαντώντας με τον τρόπο αυτό στην πρόκληση της ένωσης των ερευνητικών δυνάμεων των διαφορετικών ευρωπαϊκών κοινωνιών. Υπ' αυτό το πρίσμα, το πρόγραμμα έχει τη δυνατότητα να επηρεάσει σημαντικά τις κοινωνίες στις οποίες εστιάζει, ειδικά επειδή ένας από τους πρωταρχικούς του στόχους είναι να παρέχει σε ένα μεγάλο εύρος παραληπτών εξειδικευμένη γνώση και να προωθήσει τον δημόσιο διάλογο πάνω στη βάση της εμπειρικά θεμελιωμένης έρευνας. Το πρόγραμμα συντονίζει τις μελέτες των περιπτώσεων συγκεκριμένων κρατών μέσα σε ένα συνεκτικό ερευνητικό πλαίσιο το οποίο εκμεταλλεύεται τη βαθιά γνώση η οποία αποκτάται μέσω των συμπληρωματικών ερευνητικών δραστηριοτήτων που διεξάγονται στα συγκεκριμένα κράτη. Αναμένεται, επομένως, τα ευρήματά του να είναι υψηλής ποιότητας.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Aleman, U. & Kleinfeld, R. (1992). 'Begriff und Bedeutung der politischen Korruption in der Politikwissenschaft' στο: Benz A. & Seibel W. (επιμ.), *Zwischen Kooperation und Korruption*. Baden-Baden.
- Bannenberg, B. & Schauensteiner, W. (2004). *Korruption in Deutschland. Portrait eine Wachstumsbranche*. Munich.
- Berger, P. & Luckmann, Th. (1989). *Die gesellschaftliche Konstruktion der Wirklichkeit. Eine Theorie der Wissenssoziologie*. Frankfurt/Main
- Beck, U. (2004). *Das kosmopolitische Europa. Gesellschaft und Politik in der zweiten Moderne*. Frankfurt/Main
- Benz, A., Alemann U. Von & Seibel, W., επιμ. (1992). *Zwischen Kooperation und Korruption. Abweichendes Verhalten in der Verwaltung*. Baden-Baden
- Berger, J. (1996). 'Was behauptet die Modernisierungstheorie wirklich –und was wird ihr bloß unterstellt?' , *Leviathan* 24/1: 45-62.
- CIPE (Center for International Private Enterprises). 'Corruption in Bulgaria Threatens Social Stability' στο: www.cipe.org/publications/fs/ert/e28/bulge28.htm

- Ćopić, V. (2004). 'Transition in Culture in Terms of Reconceptualizing the Role of the State, the Profession and Civil Society' , στο: *Culturelink, Cultural Transitions in Southeastern Europe*, 43-59.
- Council of Europe, Directorate General I-Legal Affairs. Department of Crime Problems: GRECO Group of States against Corruption: *Evaluation Reports 2000-2004*
- Della Porta, D. (1997). *Democracy and Corruption in Europe*. London.
- Diamandouros, N. (2000). *Cultural dualism and political change in post-authoritarian Greece*. Athens
- Dolata, U. & Schilling A., επιμ., (2004). *Korruption im Wirtschaftssystem Deutschland. Jeder Mensch hat seinen Preis*. Murnau am Staffelsee
- European Bank for Reconstruction and Development (1994). *EC Phare Programme, Investors' Environmental Guidelines: Bulgaria, Czech Republic and Slovak Republic, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, Romania*. European Bank for Reconstruction and Development. London, Boston.
- Europäische Kommission (2004). 'Regelmäßiger Bericht über die Fortschritte Bulgariens auf dem Weg zum Beitritt 2004', www.europa.eu.int/comm/enlargement
- Europäische Kommission (2004). 'Regelmäßiger Bericht über die Fortschritte Rumäniens auf dem Weg zum Beitritt 2004', www.europa.eu.int/comm/enlargement
- Europäische Kommission (2004). 'Regelmäßiger Bericht über die Fortschritte Der Türkei auf dem Weg zum Beitritt 2004', www.europa.eu.int/comm/enlargement
- European Commission. *Activity Reports of the European Anti-Fraud Office of the Years 2000-2004*.
- European Commission. *Communication from the Commission. Protecting the Communities' financial interests. Fight against fraud. Action Plan for 2004-2005*.
- Giannakopoulos, An. (2005). 'Das politische System Griechenlands vor dem Hintergrund des Klientelsystems. Ein kritischer Rückblick', *Südostforschungen*, 1/2005.
- Glick, J. (1998). *Κράτος και διαφθορά*. Αθήνα.
- Illich, I. (1979). *Entmündigung durch Experten*. Reinbeck bei Hamburg
- Kelle, U., επιμ., (1995). *Computer-aided qualitative data analysis*. London.
- Knoblauch, H., Raab, J. & Schnettler B. (2002). *Wissen und Gesellschaft. Grundzüge der sozialkonstruktivistischen Wissenssoziologie* Thomas Lu-

- ckmanns, στο: Th. Luckmann: *Wissen und Gesellschaft. Ausgewählte Aufsätze 1981-2002*. Konstanz
- Kuckartz, U. (2005). *Einführung in die computergestützte Analyse qualitativer Daten*. Wiesbaden
- Kuckartz, U., Grunenberg, H. & Lauterbach, A., επιμ., (2004). *Qualitative Datenanalyse: computergestützt*. Wiesbaden.
- Leyendecker, H. (2004). *Die Korruptionsfalle. Wie unser Land im Filz versinkt*. Hamburg.
- Mayring, Cf. Ph. (2000). *Qualitative Inhaltsanalyse. Grundlagen und Techniken*. Weinheim/Basel.
- Münch, R. (1978): 'Max Webers 'Anatomie des okzidentalen Rationalismus' . Eine systemtheoretische Lektüre', *Soziale Welt*, 31: 215-246.
- OECD (2001). Convention on combating bribery of foreign public officials in international transactions, September 18. Prepared by the Policy Development and Review Department, International Monetary Fund.
- OECD (2003). *Steps taken and planned future actions by participating countries to ratify and implement the convention on combating bribery of foreign public officials in international business*. Paris: OECD Publishing.
- OECD (2003). *Guidelines and country experience managing conflict of interest in public service*. Paris: OECD Publishing.
- Public Governance and Territorial Development Directorate, OECD. *Country Factsheets 2000-2004*. Paris: OECD Publishing.
- OECD (2003). *Fighting Corruption. What Role for Civil Society? The Experience of the OECD*. Paris: OECD Publishing.
- Peters, B. (2003). 'The media's role: covering or covering up corruption', στο: Transparency International, *Global Corruption Report 2003*.
- SELDI: Corruption Indexes-Regional Corruption Monitoring in Albania, BiH, Bulgaria, Croatia, Macedonia, Romania and Yugoslavia, South East Legal Development Initiative, 2000- 2004.
- Soeffner, H.-G. (1989). *Auslegung des Alltags - Der Alltag der Auslegung. Zur wissenssoziologischen Konzeption einer sozialwissenschaftlichen Hermeneutik*. Frankfurt/Main.
- Stapenhurst, R. (2000). *The media's role in curbing corruption*. World Bank Institute.
- Sterbling, A. (1991). *Modernisierung und soziologisches Denken*. Hamburg.
- Švob-Dokić, N. (2004). 'Cultural Contexts in Transition Processes' , *Culture-link, Cultural Transitions in Southeastern Europe*, 7-19.

- Tänzler, D. (1998). 'Radikaler Umbruch und lange Dauer: Zur Rückkehr der Geschichte in Osteuropa am Fall der Tschechischen Republik', *BISS public*, 25/8: 7-32.
- Tänzler, D. (1999). *Der Tschechische Weg. Transformation einer Industriegesellschaft (1918-1998)*. Frankfurt/Main.
- Transparency International (2001). 'New index highlights world wide corruption crisis, says Transparency International'. Press Release, www.transparency.de/documents/cpi/2201/cpi2001.html.
- Transparency International (2002). *Corruption perceptions index 2002*. Berlin.
- Transparency International (2003). *Corruption perceptions index 2003*. Berlin.
- Transparency International (2004). *Corruption perceptions index 2004*. Berlin.
- World Bank (2000). *Anticorruption in Transition: a contribution to the policy debate*.
- World Bank (2003). *The World Bank and anticorruption in Europe and Central Asia: enhancing transparency, voice and accountability*.
- Zapf, W. (1990). 'Modernisierung und Modernisierungstheorien, Arbeitsgruppe Sozialberichterstattung', WZB papers, pp. 90-104.